

hiperkritički odnos prema revizionizmu Perovićeve i njenim doživljajima liberalizma, kao i da u tekstu povremeno vrcaju radikalni levičarski stavovi o Srpskoj pravoslavnoj crkvi, nekakvom njenom antisemitizmu, rehabilitacijama aktera druge strane u Drugom svetskom ratu – *Elitistički pasijans* Mire Bogdanović svakako preporučujemo kao štivo poučno iz više razloga. Ona svedoči o sukobu, reklo bi se, „doslednih“ levičara (komunista) i onih levičara (komunista) koji su od njih optuženi da su postali konvertiti (liberali, demokrate...) u proteklim decenijama raspada SFR Jugoslavije i postojanja novih država sa novim političkim okvirima. Ukazuje, takođe, na problematičnost neutemeljenih i nategnutih istorijskih ideologija, analogija i „vertikala“.

Da li bi ove knjige i ovako oštih stavova bilo da je autorka deo beogradske naučno-intelektualne elite? Ili da je reč o knjizi koju je napisao neko iz zagrebačkih intelektualno-naučnih krugova? Da li interesna horizontalna ili vertikalna povezanost i politika nezameranja u jednoj naučnoj zajednici čini da ovakve knjige nedostaju – bez obzira na to da li je reč o beogradskoj, zagrebačkoj ili nekoj manjoj intelektualnoj zajednici? Sasvim sigurno da jeste. Ovako, položaj „sa strane“ obe autorke omogućio nam je ovakvu kritičku knjigu.

Naša namera nije opredeljivanje ni za koju stranu ovog „sukoba na leviči“. Naprotiv, nastojimo da ukažemo na to da u ovdašnjoj javnosti relativno prećutana knjiga Mire Bogdanović podstiče na razmišljanja i debate u raznim pravcima. Svojom oštrinom ova knjiga može da osvoji zapaženo mesto u ne preterano brojnim naslovima polemičkog tipa u srpskoj i postjugoslovenskoj istoriografiji.

Bojan B. Dimitrijević

Chiara Bonfiglioli, Boris Koroman (ur.), *SOCIJALIZAM: IZGRADNJA I RAZGRADNJA*. Zbornik odabranih radova s Drugog međunarodnog znanstvenog skupa *Socijalizam na klupi*. Socijalizam: Izgradnja i razgradnja, Pula, 1–3. oktobar 2015, Pula–Zagreb, Srednja Europa, 2017, 252.

Već je proteklo više od četvrt stoleća od kako je socijalizam kao dominantan društveno-ekonomski sistem propao u zemljama istočne i jugoistočne Evrope. Ta distanca je dovoljna da se njegova istorija počne istraživati „hladne

glave“, a da se njegova dostignuća i neuspesi objektivnije sagledaju i stave u istorijski kontekst, kako onoga što je bilo pre, tako i onoga što je došlo posle socijalizma. I dok su prva istraživanja tokom 90-ih godina prošlog veka bila uglavnom usmerena na mračne strane socijalizma, posebno ranog, kasnije se pošlo i u sagledavanje drugih aspekata višedecenijskog postojanja ovog društvenog uređenja. Pri tome je ponekad dolazilo i do zanošenja u drugu stranu, to jest bojenja nekadašnje stvarnosti ružičastijom bojom nego što je ona to zasluživala. Naučni skupovi *Socijalizam na klupi*, koji imaju tendenciju da postanu tradicionalni, bar sudeći na osnovu ovog zbornika, uspeali su da izbegnu upadanje bilo u crnu ili u ružičastu jednostranost.

Knjiga koja je pred nama predstavlja samo mali deo referata održanih na skupu, odnosno izbor iz poslanih radova. Budući da skupu nismo prisustvovali, ne možemo reći kakvi su bili ostali referati i da li su urednici možda mogli napraviti bolji izbor, ali im na osnovu onoga što su odabrali treba odati priznanje.

Zbornik, osim uvoda na hrvatskom i engleskom jeziku iz pera urednika (str. 5–15), sadrži osam radova, podeljenih u tri tematske grupe. Prva grupa obuhvata tri rada koji se pretežno bave obrazovanjem i vaspitanjem, kao i slobodnim vremenom, druga, u kojoj su tri priloga, razgradnjom nekih tekovina socijalizma, a treća u kojoj su samo dva priloga, politikom sećanja.

Prvi prilog Marka Fučeka (19–44) govori o stvaranju „novog čoveka“ u socijalizmu. Autor ispituje ciljeve vaspitanja u socijalističkoj Jugoslaviji, kao i sredstva kojima su se oni hteli postići. Kao tri glavna, on izdvaja rad – koji je bio glavni tokom prvih godina posle Drugog svetskog rata, sticanje znanja – koje ga je ubrzo zamenilo na prvom mestu, te uticaj kroz kulturu, pre svega popularnu. Rad Sanje Petrović Todosićević (45–69) bavi se uticajem reforme osnovnoškolskog sistema na razvoj opšteg obrazovanja u Jugoslaviji između 1949. i 1958. godine. Autorka daje obilje normativnih, statističkih i drugih podataka koji omogućavaju da se sagleda jugoslovensko društvo tokom prvih posleratnih decenija, te ciljevi i institucionalna sredstva za podizanje nivoa opšteg obrazovanja. Pri tome ne prati samo čisto školsku i institucionalizovanu stranu problema, već i aktivnosti štampe, filmske industrije itd. na polju obrazovanja i vaspitanja. Članak Sergeja Filipovića (71–96) pionirski je u svojoj vrsti, zbog čega mu treba oprostiti neke

metodološke manjkavosti. Rad se bavi jednom od omiljenih zabava dece u socijalizmu – sakupljanjem sličica. Autor donekle daje pregled broja albuma, ali akcentat stavlja na kasniji period (osamdesete godine). Pored ostalog, on se služio i anketom, ali smatramo da je broj ispitanika premali za donošenje valjanih zaključaka. Rad je značajan pre svega po tome što otvara novu temu i ukazuje na svo njeno bogatstvo, te treba da posluži kao podsticaj za sistematičnije i dublje proučavanje ovog zanimljivog fenomena.

Drugi segment knjige se bavi razgradnjom socijalističkih tekovina. Prvi od tri priloga, zajednički članak Snježane Ivčić, Ane Vračar i Lade Vajgand (99–128), razmatra tranziciju zdravstva u Socijalističkoj republici Hrvatskoj od 1970-ih do 1990-ih godina. Autorke prikazuju materijalne teškoće zdravstvenog sistema tokom poslednjih decenija socijalizma, te pokazuju kako je to još pre 1990. dovelo do prodora ekonomističkog diskursa u zdravstvo, koji će nakon pada socijalizma preovladati u zdravstvenom sistemu Hrvatske (i drugih zemalja). Vrlo dobro je ukazano na međunarodni kontekst neoliberalističkih shvatanja koja su polako uzimala maha.

Snježana Ivčić je sa Jasnom Račić i Svenom Čvekom autor i narednog priloga o sudbini gigantskog kombinata Borovo u poznom socijalizmu (129–152). I ovde je prikazano kako se još poslednjih godina u socijalističkom sistemu lek za nagomilane ekonomske probleme pokušavao naći u „tržištu“ – što je bila mantra svih reformskih pokušaja još od sredine 60-ih godina. Pokazano je kako su nove političke elite iskoristile tobože objektivne „zakone tržišta“ da ovladaju sredstvima za proizvodnju, dok su radnici ostali gubitnici tranzicije. Prilog Aleša Gabriča (153–176) govori o duhovnoj klimi i aktivnostima opozicionih intelektualca u Sloveniji tokom poslednje decenije socijalizma. Autor smatra da je intelektualna scena u Sloveniji bila daleko najliberalnija u Jugoslaviji, delimično i zbog tolerantnog stava tadašnjih vlasti. To je po njemu omogućilo relativno miran prelaz u novi, demokratski sistem, kao i izlazak te republike iz Jugoslavije.

Treću celinu knjige čine dva članka koja se (uslovno) bave politikom sećanja. Prvi od njih, rad Ane Panić (179–213) razmatra ulogu pejzaža u izgradnji i razgradnji socijalističkog mita. Može se slobodno reći da je ovo najneuverljiviji rad u zborniku. On obiluje odličnim i inspirativnim idejama i zaključcima, ali ostavlja utisak

nedovoljne unutrašnje povezanosti. Zbog toga deluje kao skica za više istraživanja nego kao celina. Rad Tamare Buble (215–243) o poštovanju narodnih heroja i spomenika NOB u Hrvatskoj, na primeru elitnog zagrebačkog groblja Mirogaj, ukazuje na opadanje poštovanja nekadašnjih velikana i na ambivalentan odnos vlasti Republike Hrvatske prema tekovinama NOB-a posle 1990. Autorka je odlično uočila pojavne oblike, razgovarala sa nosiocima komemorativne prakse, ali je nažalost propustila da dublje zađe u uzroke promene odnosa prema NOB-u i negovanju njenih tradicija. U svakom slučaju, i ovaj rad je inspirativan za dalja istraživanja u istom pravcu.

Zbornik *Socijalizam, izgradnja i razgradnja* odražava bogatstvo tema koje su samo delimično istražene. S obzirom na vremensku distancu koja nas deli od prostora socijalizma i na još nezavršenu tranziciju, ne može se očekivati da čak i jedan ovakav zbornik sadrži radove koji bi dali definitivne odgovore na mnoga pitanja. Ipak, u njemu ima nekoliko vrlo zaočruženih priloga sa dobro utemeljenim zaključcima koji će sigurno odoleti vremenu. Ostali članci predstavljaju početne rezultate, ali ipak otvaraju mnoga nova, do sada zanemarena polja istraživanja ove tematike, podstiču na dalji rad i daju određene putokaze. Svi radovi su pisani objektivno, to jest bez nostalgije ili osuđivanja, te kao takvi pokazuju kako treba pisati o društveno osetljivim temama – a socijalizam i odnos prema njemu to svakako jesu.

Zoran Janjetović

КАРАЂОРЂЕ И ЊЕГОВО НАСЛЕЂЕ У СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ, Тематски зборник радова, Београд–Велика Плана, Центар за културу „Масука“ Велика Плана, Дом културе „Влада Марјановић“ Старо Село, Институт за савремену историју, Београд, 2017, 356.

Тематски зборник *Karađorđe i njegovo nasleđe u srpskoj istoriji* nastao je kao rezultat rada istoimene naučne konferencije koja je 26. i 27. maja 2017. održana u Velikoj Plani. Pod pokroviteljstvom Skupštine opštine Velika Plana, naučni skup su organizovali Centar za kulturu „Masuka“ u Velikoj Plani i Dom kulture „Vlada Marjanović“ u Starom Selu. Zbornik su u suizdavaštvu objavili Centar za kulturu „Masuka“ iz Velike Plane, Dom kulture „Vlada